

Archontológia, prozopográfia, társadalomtörténet

Fedeles Tamás: A pécsi székeskáptalan személyi összetétele a késő középkorban (1354–1526)

(Tanulmányok Pécs történetéből 17.)

Pécs, Pécs Története Alapítvány, 2005. 481 oldal, 7 térkép

A múlt év késő őszén jelent meg a Pécs Története Alapítvány gondozásában Fedeles Tamás műve. A munka, lényegét tekintve a szerző frissen megvédett PhD disszertációjának átdolgozott változata. Fedeles Tamás nem kevesebbre vállalkozott, mint hogy összegyűjtse a pécsi székeskáptalan teljes személyzetét az általa kiválasztott korszakban (1354–1526). Ez a választás szerencsés, hiszen sem a székeskáptalan Mohács előtti több mint másfél száz esztendejének története, sem személyi összetétele nem keltette fel különösebben a korábbi kutatás figyelmét. Ugyanez természetesen más hasonló intézményekről is elmondható, ma még ugyanis kevés a modern, összetett, például történeti és szociológiai szempontokat egyaránt figyelembe vevő kutatás. Különösen fájó ez, ha végigtekintünk a külföldi, főleg német területen korábban megindult és azóta is folytatódó kutatásokon. Ezt a hiányt pótolja – ha érthető okokból nem is teljes mértékben – az itt ismeretendő kötet.

Nehéz feladatra vállalkozik az, aki a középkor végi magyar egyházi társadalomról kíván összefüggő képet rajzolni. Elég csak Mályusz Elemér klasszikus munkáját¹ kézbe venni, és máris feltűnik, hogy mennyire hiányoznak azok az alapkutatások, amelyek lehetővé teszik a középkori vagy akár csak a késő középkori egyházi társadalom monografikus feldolgozását. Különösen szerencsés, hogy Fedeles Tamás egy már korábban megkezdett munkát folytatott², azt időben és témájában is jelentősen kibővítette. Természetesen érthető, hogy vizsgálatai egy intézményre, a pécsi székeskáptalanra korlátozódnak, ez a választás ugyanis lehetővé teszi a téma alapos feldolgozását. A szorgos adatgyűjtés eredménye az a könyv második felét kitevő prozopográfiai adattárban olvasható 404 kanonoki életrajz, amely az első rész elemzéseinek alapjául szolgál.

Fedeles Tamás munkája két jól elkülöníthető egységre oszlik. Az első a késő középkori pécsi székeskáptalan személyi összetételét vizsgálja többféle szempontból (2–7. fejezetek), míg a második az egyes kanonokokról feltárt adatokból alkotható életrajzokat tartalmazza (Prozopográfiai adattár).

A Bevezetésben olvashatjuk azokat az okokat, amelyek a szerzőt a mű megírására indították, illetve röviden érinti a kutatás időbeli és tematikai kereteit.

¹ Mályusz 1971.

² Fedeles 1999, 2001, 2001a, 2001b, 2002, 2003, 2003a, 2003b.

A pécsi székeskáptalan hiteleshelyi tevékenységét és ezzel kapcsolatban annak személyi összetételét a 14. század közepéig (1353) Koszta László már megvizsgálta és részben fel is dolgozta.³ Nyilvánvaló, hogy az elemzést itt volt érdemes megkezdeni és Mohács körül (1526–1543) lezárni. A vizsgálandó téma behatárolása már egy kissé problematikusabb. Jól kitapintható Köblös József korábbi munkájának⁴ közvetlen hatása, ez érződik a tematikus beosztás egészén. Ennek ellenére a bevezetésből hiányzik az igazi expozíció, a téma megjelölése. Ezt valamelyest pótolják a fejezetekhez fűzött rövid magyarázatok, de ezek is inkább leíró jellegűek. Pedig óhatatlanul felmerülnek társadalomtörténeti alapkérdések, például az itthon eddig kevés figyelmet kapott egyházi középréteg-vizsgálat. Ehhez érdemes lett volna pontosabban behatárolni a *munkamódszereket*, ez ugyanis inkább csak a kutatástörténeti fejezetből világlik ki. Azt sem ártott volna jobban körvonalazni, mit is ért a szerző *személyi összetételen*. Ezzel, bevallom, a könyv első kézbe vétele óta gondban vagyok, mivel – ahogy talán a többi olvasó számára is – a cím, az elemzések egy sor társadalomtörténeti kérdést vetnek fel, vagyis azzal a várákozással tekinthetünk a műre, hogy az a késő középkori egyházi társadalomról alkotott eddigi képet újabb árnyalattal gazdagítja. Ez természetesen részben teljesül is, de mégis hiányzik a társadalomtörténeti kérdések (és a lehetséges válaszok) világos megfogalmazása. Ezt a hiányérzetet csak fokozza az elemzések lezáratlansága. Nincs ugyanis olyan összegző fejezet, amely a sokféle szempont alapján elvégzett kutatások részeredményeit legalább megkísérelné összefoglalni.

Mindössze egy olyan kérdés akad a bevezetőben, ahol a szerző konkrét társadalomtörténeti, pontosabban módszertani problémafelvetést fogalmaz meg, mégpedig a névhasználat és a származás összefüggése kapcsán. A forrásokban szereplő nevek korántsem adnak egyértelmű felvilágosítást sem az illető pontos származási helyéről, sem társadalmi állásáról. Ezt a problémát Fedeles Tamás is pontosan érzékelt, és ki is tért rá a bevezető fejezetben. Más kérdés, hogy talán szerencsésebb lett volna gondolatait nem az opponensi felvetésekre adott válaszként megfogalmazni, hiszen azokat a legtöbb olvasó aligha ismeri.

Az első rész hat főbb fejezetre oszlik (2. A káptalan szerkezeti felépítése, 3. káptalani javadalmak betöltése, 4. A testületbe történő bejutás, 5. A kanonokok feladatai, kötelezettségei, 6. A kanonokok életkörülményei, mentalitása, 7. Tovább lépés a káptalanból), amelyet egy rövid kutatástörténeti fejezet vezet be.

A historiográfiai körkép egyfelől világossá teszi azokat az eredményeket, amelyek külföldön sokat változtattak az egyházi középrétegről alkotott képen, másfelől jól érzékelteti a hazai kutatás hiányosságait.

A pécsi székeskáptalan tagjait feltáró elemzés a testület szerkezeti felépítésével kezdődik (2. fejezet 46–70. oldal). Ez az egység maga is több részre tagolódik. A fejezetet a székeskáptalan történetének vázlata nyitja meg, amely egy rövid összefoglaló, a testület fél évezrednyi történetének jelesebb történéseit emeli ki. Mind

³ Koszta 1988, 1991, 1993, 1998.

⁴ Köblös 1994.

a terjedelem, mind a hangsúlyok elhelyezése szerencsésnek mondható. Az már kevésbé, hogy a szerző ezt beépítette a székeskáptalan szerkezetét bemutató fejezetbe. Itt talán érdekesebb lett volna Köblös József eljárását követni, aki külön fejezetet szentelt az általa vizsgált négy intézmény történetének.⁵

A pécsi székeskáptalan belső szerkezetével a következő alfejezetekben ismerkedhetünk meg részletesebben. Impozáns a kanonoki stallumok számának, vagyis a káptalan népességének bemutatása, különösen az összehasonlító adatok teszik élvezetessé. Ezáltal válik lehetővé Pécs elhelyezése a hazai káptalanok között: a 37–40 stallum igen tekintélyes szám magyar vonatkozásban. Más országokkal összevetve Pécs inkább már csak átlagosnak tekinthető. Ezt sugallja az a táblázat is (50–51. oldal), amely tartalmazza a szövegben idézett hazai és külföldi adatokat. A teljesség hiánya érthető, de arra azért érdemes figyelemmel lenni, hogy egy-egy székeskáptalan esetében megannyi oka lehet a kanonoki állások magas vagy éppen alacsony számának, illetve ezek mozgásának. Arra is ügyelni kell, hogy az összehasonlítás időköre azonos legyen – erre a külföldi adatoknál nem találunk utalást.

A testület belső felépítését tárgyaló fejezet nagyobb részét a kanonokok különböző *funkciók szerint* meghatározható csoportjainak, illetve a székesegyházi alsópapságnak a bemutatása teszi ki. A káptalanban betöltött hivatalt, funkciót alapul vevő klasszikus felosztás szerint (például Mályusz 1971-es művében) az első helyen a *méltóságviselők* (a tartalomjegyzékben helyesen 2.2.1., az 51. oldalon tévesen 2.1. szám alatt) állnak (prépost, olvasókanonok, éneklőkanonok, őrkanonok és a kisprépost). Őket követik a *hivatal- és tisztségviselők* (dékán, főesperesek), a *méltóságviselők helyettesei* (alprépost, sublector, notarius, subnotarius, succentor, vicesuccentor, subcustos), az *egyéb hivatalt betöltő személyek* (püspöki helynök, ispotályigazgató, hitszónok), végül az *egyszerű kanonokok* (mesterkanonokok) sora. Ez a tagolás jelentős eltérést mutat a külföldi káptalanokéhoz képest, emiatt az esetleges összehasonlításoknál (például az egyes tisztségek rangja, tekintélye esetében) igen óvatosan kell eljárni.

Az egyes csoportok bemutatásánál a szerző – első látásra – meghatározott sorrendet követ: feladatok, betöltött tisztségek, származás, testületbe való bejutás, előlépés (!), továbblépés lehetőségei. A sorrend azonban mégsem olyan szigorú: az éneklőkanonokok (2.2.1.c.), a dékánok (2.2.2.a.), a főesperesek (2.2.2.b.), a méltóságviselők helyettesei (2.2.2.c.), az egyéb tisztségviselők (2.2.3.) esetében többféle tárgyalási sorrenddel találkozunk. Különösen zavaró, hogy a mesterkanonokoknál (2.2.4.) a szerző újra visszatér az eredeti tagoláshoz. A fejezet lezárását a székesegyházi alsópapság jellemzése adja meg (2.3). Helyesnek tartom, hogy itt, a székeskáptalan szerkezeténél szerepelteti őket a szerző, hiszen szoros kapcsolatban álltak (főleg a liturgikus teendők terén) e testülettel, noha csekély számban jutottak a kanonokok közé.

A mű harmadik fejezete (A káptalani javadalmak betöltése) az egyik legkiforrottabb tematikai egység. A szerző kellő részletességgel mutatja be, milyen

⁵ Köblös 1994:11–14.

gyakorlat érvényesült az egyes kanonoki javadalmak betöltése terén, ezek súlyát, jelentőségét is helyesen adja meg, hasznos és fontos külföldi kitekintéssel. Ez utóbbihoz csak egy apró megjegyzésem lenne. Franciaország esetében a király kegyúri jogát nem csak az 1438-as *bourges-i* *pragmatica sanctio* szabályozta, hanem más megegyezések, ediktumok is (1417, 1418, 1426, 1461, 1463–1464, 1472, 1484), a korszak legvégén pedig az 1516-os bolognai konkordátum hozott újabb változásokat.

A könyv leghosszabb fejezete a székeskáptalanba való bejutás módjait tárja az olvasó elé. A szerző bevezető megjegyzése szerint itt kerül sor a teljes kanonoki testület vizsgálatára. Az elemzés három fő szempontra épül: *származás, egyetemlátogatás, javadalomszerzés egyéb módzatai*. A származás csoportján belül igyekezett feltárni a bárói, a köznemesi, a polgári, a jobbágyi és a külföldi származásúak arányát. Az egyetemlátogatásra vonatkozó alfejezet az egyetemi tanulmányok adta kapcsolati lehetőségeket vizsgálja. A javadalomszerzés egyéb módzatainál a szerző a személyi összefonódás, a területi kapcsolódás, az egyházi kapcsolatok, az uralkodói kegy, az állami (udvari) szolgálat és a familiáris kapcsolatok jelentőségét vizsgálja.

A *származás* kérdése esetében a források adta lehetőségek miatt a szerző csak az összes kanonok 47%-át vizsgálhatta. E csoport első helyén a bárók állnak. Ezt a réteget a szerzőnek sikerült módszertanilag jól körülhatárolnia, még ha a legkisebb arányban szerepeltek is a pécsi székeskáptalan kanonokjai között.

A következő réteg a köznemeseké, amely itt négyféle bontásban (nagy-, közép- és kisbirtokos, köznemes közelebbi meghatározás nélkül) szerepel. E 78 személy eredete különösen fontos, hiszen ők adták az ismert származású kanonokok majdnem felét (44,5%), az összességében a kanonokok egyötödét (21%). A belső tagolás kissé problematikus, mivel hiányoznak az elkülönítés szempontjai. Nem teljesen világos ugyanis, hogy kik és miért kerülnek a nagybirtokosok, a középbirtokosok vagy a kisbirtokosok soraiba. Annak ellenére, hogy egy-egy nagyobb társadalmi csoport belső rétegződésének kritériumrendszere még ma is meglehetősen képlékeny, célszerű lett volna a szerző által figyelembe vett tényezőket röviden az olvasó elé tárni.

A polgári származású kanonokok esetében Fedeles Tamás is Kubinyi András rendszerére, eredményeire támaszkodott.⁶ Az árnyalt szempontrendszer ellenére a kapott eredmények (27% az ismert származású kanonokokra és 13% a kanonoki javadalomhoz jutott 376 főre vetítve) nem biztos, hogy megfelelnek a valóságnak. Ugyanis még a kéttagú névhasználat esetében sem biztos, hogy például a Pozsegai, Bácsi stb. vezetéknevű egyének valóban az azonos nevű mezővárosokból származtak, annak polgárai voltak. Sok esetben az egyszerre élő tájnév lehet a buktató, illetve az, hogy a név mögött ki is rejtezik valójában: ténylegesen egy városi, mezővárosi polgár leszármazottja vagy csak egy ottani lakos fia. Erre e problémára maga a szerző is utalt a bevezetésben és az említett alfejezetben, sőt a korábbiakhoz képest a prozopográfiai adattár megfogalmazásai is árnyaltabbak.

⁶ Kubinyi 1971, 2000, 2001.

Mindez nyilván kihatással van a jobbágyi származásúként meghatározott kanonokokra. Ha a polgárok aránya változik, ez maga után vonja a többi társadalmi csoport megoszlásának módosulását is.

Egyszerűbb a helyzet a külföldiekkel. Magától értetődően könnyebb meghatározni a külhonból származó javadalmasokat. Sokuknál a pécsi javadalom csak egy volt számos egyéb címük, hivataluk mellett. Jelentőségüket mutatja, hogy az ismert származásúak között majd' egyötödnyi arányt (18%) képviseltek.

A szerző azon megállapítása, hogy az eredet nem volt meghatározó a javadalomszerzésben, azért is különösen érdekes és fontos, mert rávilágít az egyes európai székeskáptalanokhoz képest mutatkozó eltérésre. Ezt érdemes lett volna jobban kiemelni.

Az egyetemlátogatás szerepéről szóló fejezetben ír a szerző a kanonokokkal szemben támasztott elvárásokról, az egyetem elvégzésének lehetőségeiről, a származásbeli megoszlásról. Ez a rész igen jól kidolgozott, árnyalt képet mutat a pécsi kanonokok egyetemi tanulmányairól. Egy alapvető gond azonban világosan megmutatkozik. Az olvasó joggal számít arra, hogy a szerző azokat a lehetőségeket tárja elé, amelyekeken keresztül az egyetemi tanulmányok befolyást gyakoroltak a bejutásra. Ez a kérdés azonban csak részlegesen kerül kifejtésre, azaz háttérbe szorul a lényeg: kinek milyen előnyt, segítséget jelentett a bejutásban az egyetemi társakkal ápolt baráti viszony, személyes kapcsolat? A probléma tehát az, hogy itt a szerző alapvetően nem az egyetemi kapcsolatok hatását vizsgálta a javadalomszerzésre, hanem a kanonokok műveltségét, annak összetevőit. Ez nem is lenne baj, ha nem a javadalomszerzés módjai között szerepelne. Érdemes lett volna tehát egy külön fejezetet szentelni a kanonokok műveltségének.

A javadalomszerzésben a személyi kapcsolatok játszották a legnagyobb szerepet. Nem is ezzel van gond, hanem azzal, hogy az itt külön tárgyalt tényezők alapvetően a személyi kapcsolatok rendszerén *belül* és *nem* azon *kívül* határozhatók meg. Vagyis akár az egyházi kapcsolatokról, akár az itt egyébként alig érintett egyetemi barátságokról, támogatásról, akár uralkodói kegyről vagy szolgálatról, familiáris kapcsolatokról van szó, minden esetben valamilyen személy – akár külső, akár belső – áll a javadalomszerzés háttérében. Ha ezt tartjuk szem előtt, akkor az itt önálló kategóriák a személyi kapcsolatokon belülre, azt esetenként árnyaló megközelítési pontként kerülnek az őket megillető helyre. Ezek a belső viszonyítási pontok természetesen nagyon is fontosak, hiszen arról tudósítanak, hogy kik, milyen erők és mechanizmusok szabták meg a káptalanba való bejutást. Azt, hogy a bejutás különböző módozatai általában nem „vegytisztán” jelentkeznek, a szerző teljesen világosan felismerte és érvényesítette az elemzésben és a kanonoki életrajzokban is.

Mindezek alapján a bejutás lehetőségeit taglaló fejezet lezárása, összegzése problematikus. Lehet, hogy érdekesebb lett volna a személyi kapcsolatokat a területivel, vagy még inkább a belsőt a külső kapcsolatokkal szembeállítva megrostálni az adatok adta lehetőségeket.

Az ötödik fő fejezetet a szerző a kanonokok feladatainak és kötelezettségeinek szentelte. A vizsgált korszakban a korábbi ideális kép (kanonokok együtt lakása, közös élet) erősen megfakult. A káptalani közös élet felbomlása, az egyes javadalmak elkülönítése, a kanonokok külön házakba költözése mind erre mutat. Éppen ezért érdekes megvizsgálni, hogy a késő középkori pécsi székeskáptalan kanonokjai közül hányan teljesítettek lelkipásztori és liturgikus feladatokat. A szerző igyekezett az ide vonható adatokat összegyűjteni, de a források szabta lehetőségek miatt összesen csak 80 személynél lehetett erre utaló adatokat találni (20%). Fedeles Tamás e körben is igyekezett árnyalt képet megrajzolni, ami sikerült is. A forrásszegénységhez mérten, az egyes betöltött funkciók és az ezekhez szükséges papi rendek összekapcsolásával ténylegesen is felvázolható az alsóbb és a magasabb ordókat felvett kanonokok megoszlása (136. oldal). Sajnos a rendek felvételének fokozatait nehéz pontosan követni. A fejezet következő, egyben legnagyobb részét a hiteleshelyi tevékenység ismertetése teszi ki. Fedeles eddigi munkásságában már kitapintható a hiteleshelyi gyakorlat alapos ismerete, ami jelentősen megkönnyítette munkáját. A vizsgálatok a teljes hiteleshelyi személyzetre kiterjednek, azaz Fedeles Tamás nemcsak a kanonokok, hanem az alsópapság részvételét is megvizsgálta. Ennek köszönhető, hogy ez a rész nem annyira leíró jellegű, hiszen mind a hiteleshely munkaszervezését, mind a kanonokok részvételi arányait elemezte. Érdekes és ugyanakkor nagyon kiforrott az összegyűjtött anyagból levont következtetések összegzése. A korábbi időszak (1353-ig) hasonló elemzésével⁷ összevetve az alsópapság és a középréteg közötti megoszlás alapvetően nem változott, viszont a két rétegen belül jól kitapintható változások következtek be (a méltóságviselők komolyabb szerepvállalása a középrétegnél, az oltárjavadalmat nem bíró prebendáriusok és karpapok visszaszorulása az alsópapságnál). A szerző ezekre a jelenségekre is választ keresett, és véleményem szerint sikerült is kielégítő magyarázatot adnia.

A hiteleshelyi munka elemzése – különösen a kiküldetések, a szükséges ismeretek beható vizsgálata – zökkenőmentes átvezetést ad az olvasó számára a következő alfejezethez (5.4. Rezideálás és javadalomhalmozás). Itt a késő középkori káptalanok egyik legérdekesebb problémájához jutunk el, ahhoz, hogy a kanonokok mennyire tartották be az általánosan elvárt helyben tartózkodási kötelezettséget, illetve hogy mennyire volt rájuk jellemző különböző javadalmak egyidejű birtoklása. Pécs esetében a két kérdés közül az elsőről – szabályzat, statútumok hiányában – nagyon nehéz képet alkotni. Ennek dacára a szerző az elszórt adatokból és párhuzamokból elfogadható összképet volt képes kialakítani, még akkor is, ha a helyben tartózkodók és a távollevők arányát nem is lehet pontosan megállapítani. A hiányos adatok ellenére véleményem szerint levonható egy olyan következtetés is – ez azonban itt sajnos hiányzik –, hogy a távollétet Pécsen általában nem büntették különösképpen. A javadalomhalmozás kérdésében már árnyaltabb képet kapunk. Itt a szerző – Köblössel egyetértve – alapos kritika alá

⁷ Koszta 1998.

veszi Mályusz Elemér ide vonatkozó tételét (a javadalomhalmozást tiltó rendelkezések szerinte a 16. századra eredményt hoztak). Mind Köblös, mind Fedeles Tamás vizsgálatai azt mutatják, hogy a jelenség nem szűnt meg Mohács előtt, inkább stagnálásról lehet beszélni.

A következő fejezet (6. A kanonokok életkörülményei, mentalitása), noha új, önálló elem, szoros kapcsolatban áll az előző egységgel. Magától értetődő tény, hogy az egyes kanonokok életvitelére milyen nagy hatást gyakorolhatott javadalmaik jövedelmezősége, bevételei. A források értelmezhetőségének bizonytalansága (természetbeni bevételek, becslött adatok) ellenére a szerző pasztikus képet tár elénk a kanonoki jövedelmekről, külön kitérve az egyes méltóság- és tisztségviselők, főesperesek, egyszerű kanonokok lehetséges jövedelemforrásaira. Ezáltal válik igazán láthatóvá, hogy a bevételek terén korántsem a funkcionális tagozódás érvényesült a káptalanon belül. Ehhez járul még a javadalomhalmozás jelensége, amely nem egy esetben még inkább „felülírja” a várható vagy elképzelt sorrendet.

A felsorakoztatott adatok alapján Fedeles joggal vonja le azt a következtetést, hogy „kanonokjainknak módjuk nyílt a »*kényelmes*«⁸ életvitelre, sőt ezen felül ingatlanok és egyéb értéktárgyak, könyvek vásárlására, kisebb vagyon gyűjtésére” (157. oldal). Az előrebocsátott összegzést azután szemléletes példákkal támasztja alá: kanonoki házak, ingatlanok, birtokszerző törekvések. A mentalitás kérdéskörén belül a szerző – utalva az egyetemi tanulmányokra, az egyházi rendek felvételére, a lelkipásztori feladatok ellátására – részletesen is kitér a nőtlenség, az ágyasok tartásának kérdésére. Szintén itt szerepelnek azok az érzékletes példák, amelyek az italfogyasztás problémájáról, a vadászatról, a fegyverforgatásról és a hatalmaskodásokról tudósítanak. Ugyanitt olvashatunk az egyéni vallásosság megnyilvánulásairól (zarándoklatok, kápolnák, hordozható oltárok, búcsúengedélyek, kegyes adományok), valamint az egyes személyeknél jól kimutatható élénk kulturális érdeklődés (magánkönyvtárak létrehozása, értékes és jeles liturgikus könyvek gyűjtése). Az adatok értékelése során a szerző kellően mértéktartó marad, jól látja, hogy az egyes kanonokok személyisége legalább annyira meghatározta mentalitásukat, mint a rendelkezésükre álló anyagi javak.

Az első rész utolsó fejezete a továbblépés módozatait vizsgálja. A szerző itt három lehetséges variációt mutat be: 1) továbblépés a főpapok (prelátusok) közé, 2) továbblépés az egyházi középrétegen belül valamilyen más, jövedelmezőbb stallum irányában, 3) átlépés valamely szerzetesrendbe. E rövid fejezetben a szerző lényegében tényszerűen összefoglalja a vizsgálható személyek előremenetelének adatait.

A mű következő, majdnem száz oldalnyi terjedelmű részében kaptak helyet a függelék táblázatai. Az egyes adatsorokat a rövidítések és a jelmagyarázat fel-tüntetése vezeti be.

⁸ de Cevins 2003: 104.

A mű második része a prozopográfiai adattár (312–469. oldal). Itt olvasható betűrend szerint 404 kanonokok életrajza, az általuk bírt egy vagy több javadalom megszerzésének rövid leírása a név, illetve a javadalom és birtoklási idő közlésével.

A könyv legvégén kaptak helyet a térképek. Az első a *magyar* kanonokok származáshelyeit mutatja be országosan. A cím kissé szerencsétlen, vélhetőleg a magyar származású kanonokokra kívánt ezzel a szerző utalni. Nagyobb gond az, amire a származás kapcsán már kitértem, nevezetesen a névhasználat és a származás összefüggésében rejlő bizonytalanságokról van szó, például a Pozsegai nevű Pozsega-várról, vagy Pozsega megyéből származott-e? stb. A következő térkép a Baranyán belüli származáshelyeket tünteti fel, külön is jelölve a birtoklási viszonyokat. A II. számú térkép a külföldi eredetű kanonokok származáshelyeit tünteti fel. A következő a pécsi javadalmas kanonokok egyetemi tanulmányainak színtereit tárja az olvasó elé. Ez különösen jó, plasztikus képet ad a kanonokok lehetőségeiről, irányultságáról. A negyedik térkép egy korábban kevésbé érintett problémát, a pécsi kanonokok külföldi javadalmait mutatja be. Ehhez csatlakozik az V. térkép, amely a királyság más egyházi intézményeiben szerzett stallumokat ábrázolja.

Végezetül röviden érdemes kitérni arra, hogy milyen átfogó képet nyer(het) az olvasó az egész könyv alapján. Bevezetésként két rövid megjegyzést kell tennem. Az első a helyesírást érinti. A szövegben számtalan vessző hiba van, sok helyen indokolt lenne, máshol pedig szükségtelen. A második a stílusra vonatkozik. Egyrészt túl gyakran olvashatók idegen szavak olyan helyeken, ahol ezt semmi sem indokolja (pl. „lokális kontextus”, „professzionális feldolgozásokra”), másrészt keveredik az egyes szám és többes szám első személy használata. Mivel a szerző a saját eredményeit tárja az olvasó el, célszerűbb lett volna az egyes számnál maradni.

A mű egészének elolvasása után komoly hiányérzetem támadt. A 169. oldalhoz érve a gondolatok – legalábbis ami a szövegszerű elemzést illeti – egyszerűen megszakadnak. Nem arról van szó, hogy egy további szempontokat tárgyaló újabb fejezet hiányozna, hanem arról, hogy hiányzik az összegzés, az eddigi részegységeket lezáró megállapítások összefoglalása. Ez természetesen nem pusztán ezek egymás mellé helyezését jelentené, hanem azok súlyozását. Persze felvethető, hogy mégis milyen szempontok alapján. Nos ezeket, véleményem szerint, a korábbi főbb egységek jelölik ki. Ennek a lehetősége azonban ezen a ponton viszonylag csekély. Az ok pedig – az én felfogásom szerint az –, hogy a korábbi elemzések logikai váza, ahogy erre több helyen utaltam is, kissé csapongó. Erre utal az például, hogy a származás kérdése előkerül a káptalan szerkezetének vizsgálatakor és a testületbe történő bejutás elemzésénél. Ez utóbbi fejezet szempontjai rendre felbukkannak a 2. fejezetben, igaz, csak rövidebb kivonatok formájában. Ezáltal olyan keveredés indul meg, amely rendkívül nehézkessé teszi például a testületbe való bejutásban tényleges szerepet játszó tényezők kiszűrését és értékelését.

Elképzelhető egy talán szerencsésebb, ugyanakkor nyilvánvalóan szubjektív benyomásokon alapuló tagolás is. Úgy vélem, hogy a káptalan szerkezeti felépítése lehetett volna a kiindulópont. Érdemes azonban megfontolni, hogy itt csak a kanonokok egyes csoportjai, számuk, számbeli arányuk szerepeljenek. Erre

nézve iránymutató lehet a Köblös József által választott megoldás.⁹ Ehhez csatlakozhatna a káptalani javadalmak betöltésének bemutatása lényegében abban a formában, ahogy most is olvasható.

A testületbe történő bejutás jelenlegi szerkezetét viszont érdemes lett volna megváltoztatni. Külön kellett volna venni a származás kérdését egy önálló fejezetbe, mivel szerintem, és mint ki is derült, lényegében nem tartozik a bejutást befolyásoló tényezők közé. Ennek a problémának érdemes lett volna nagyobb figyelmet szentelni, már csak annak alapján is, amit e kérdésben Köblös 1994-ben megállapított. Ő a származást bemutató egységet egy nagyon érdekes és tanulságos összegzéssel zárta le.¹⁰ Itt Mályusz Elemér felvetéseivel összhangban¹¹, részben azokkal vitatkozva kifejtette, hogy Magyarországon az egyes társadalmi rétegek szerinti megoszlás lényegében nem gyakorolt befolyást a kanonoki stallum elnyerésére. Itthon nem tapasztalható olyan megkötés, amely valamely réteget „helyzetbe” hozott volna. A származási különbségek az egyházi testületeken belül elmosódtak, ott másféle megoszlás alakult ki – tegyük hozzá: ezektől teljesen eltérő okok miatt (például belső hierarchia, jövedelemszintek stb.). Ebből pedig, számomra legalábbis, az következik, hogy a bejutást befolyásoló tényezőktől külön kezelve kellene foglalkozni a származás kérdésével. Annál is inkább, mivel ennek elemzése remélhetőleg árnyaltabb képet ad a különböző társadalmi rétegek egyházi pályával, így a kanonoki karrierlehetőségekkel szemben támasztott elvárásairól.

Az egyetemi tanulmányokat taglaló alfejezetet jelen fomájában érdemes lenne „áttenni” a kanonokok feladatait, kötelezettségeit tárgyaló részhez, mivel most talán ezekhez áll a legközelebb.

Az eddigiek fényében, érthető módon, az itt alfejezetként szereplő, a javadalomszerzés egyéb módozatait számba vevő elemzés önálló fejezetté léphetett volna elő. Az itt olvasható elemzések alapján számomra világos, hogy a személyi kapcsolatok voltak a döntőek a káptalani testületbe történő bejutásban. Ezt érdemes lenne kiemelni, sőt az is megfontolandó, hogy *ezen belül* kellene megvizsgálni az egyházi kapcsolatokat, az uralkodói kegyet, az állami vagy udvari szolgálatot és a familiáris kapcsolatokat.

Azon is talán érdemes elgondolkodni, hogy külön kellene foglalkozni a kanonokok káptalanon belüli mozgásával is, az alacsonyabb rangú kanonokok közül a magasabb tisztségre jutottakkal. Nyilván ez is messze vezetne, hiszen megkerülhetetlen a mozgást, mobilitást befolyásoló tényezők elemzése.

A kanonokok feladatainak, kötelezettségeinek, életkörülményeinek, mentalitásának ismertetése és elemzése igen jól sikerült, így ezekkel most külön nem is foglalkozom. A továbblépés lehetőségeinek vizsgálatát viszont talán érdemes lenne kitágítani a motivációs tényezők irányában.

Az első rész szerkezetéhez fűzött javaslataim sorában az utolsó az összegzést érinti. Egy ilyen fejezet, lezárás mindenképpen szükséges lenne. Erre nézve jó

⁹ Köblös 1994: 15–18.

¹⁰ Vö. a származás súlya: Köblös 1994: 34–36.

¹¹ Mályusz 1958, 1971.

példa a Köblös munkájában olvasható összegzés.¹² Az itt felvázolt öt alapvető kanonoki életpálya-modell nagyon ötletes, hiszen letisztult formában tartalmazza a kanonoki testületen belül (és részben azon kívül) megvalósult vagy éppen derékba tört karriereket. Hozzá kell azonban tenni – amint ezt Köblös is hangsúlyozta –, hogy ezek ilyen tisztán és egyértelműen nem ragadhatók meg, sok a kereszteződés, az áthallás. Ennek ellenére arra alkalmasak, hogy mélyebb társadalomtörténeti következtetéseket vonhassunk le az adatokból.

Kiss Gergely

HIVATKOZOTT IRODALOM

- Cevins, Marie-Madeleine de 2003: *Az Egyház a késő-középkori magyar városokban*. (Ford. Kiss Gergely.) Budapest
- Fedeles Tamás 1999: *A pécsi székeskáptalan közhitelű oklevéladása (1354–1363)*. Szakdolgozat. Pécs
- Fedeles Tamás 2001: A pécsi székeskáptalani hiteleshely. A pécsi székeskáptalan hiteleshelyi feladatokat ellátó tagjai és munkájuk szinterei (1354–1363). *Pécsi Szemle* 4. 4. 13–21.
- Fedeles Tamás 2001a: A pécsi székeskáptalan hiteleshelyi levéltára a középkorban. In: Balogh László – Szarka József – Weisz Boglárka (szerk.): *Tanulmányok a középkorról. A II. medicusztikai PhD-konferencia (Szeged, 2001. április 3.) előadásai*. Szeged, 39–53.
- Fedeles Tamás 2001b: A pécsi székeskáptalan személyi összetétele a hiteleshelyi oklevelek tükrében (1354–1437). In: Font Márta (szerk.): *Pécs szerepe a Mohács előtti Magyarországon*. (Tanulmányok Pécs történetéből 9.) Pécs, 103–137.
- Fedeles Tamás 2002: Két pécsi prépost a 15. század első feléből. *Pécsi Szemle* 5. 2. 21–27.
- Fedeles Tamás 2003: Rudolf prépost, a szabad művészetek borostyánkoszorúsa és a kánonjog licenciátusa. *Pécsi Szemle* 6. 2. 8–13.
- Fedeles Tamás 2003a: Adalékok a pécsi székesegyházi alsópapság történetéhez (1354–1400). In: Font Márta – Vargha Dezső (szerk.): *A Koller József emlékkonferencia (2002. október 24–25.) válogatott előadásai*. (Tanulmányok Pécs történetéből 13.) Pécs, 111–131.
- Fedeles Tamás 2003b: A pécsi székeskáptalan hiteleshelyi vonzáskörzete (1354–1526). In: Weisz Boglárka (szerk.): *Tanulmányok a magyar középkorról*. Szeged, 9–22.
- Kosztai László 1988: Adalékok a székesegyházi alsópapság XIII–XIV. századi történetéhez. *Acta Universitatis Szegediensis de Attila József Nominatae Acta Historica* 86. 15–26.
- Kosztai László 1991: Hiteleshelyek a pécsi egyházmegyében 1353-ig. *Baranya* 4. 1–2. 55–70.
- Kosztai László 1993: Az 1306-os pécsi püspökválasztás. Megjegyzések a pécsi püspökség 14. század eleji archontológiájához. *Acta Universitatis Szegediensis de Attila József Nominatae Acta Historica* 98. 37–51.

¹² Köblös 1994: 77–82.

- Kosztai László 1998: *A pécsi székeskáptalan hiteleshelyi tevékenysége (1214–1353)*. (Tanulmányok Pécs történetéből 4.) Pécs
- Köblös József 1994: *Az egyházi középréteg Mátyás és a Jagellók korában*. (Művelődés- és társadalomtörténeti tanulmányok 12.) Budapest
- Kubinyi András 1971: A középkori magyarországi városok hierarchikus térbeli rendjének kérdéséhez. *Településtörténeti Közlemények* 23. 58–78.
- Kubinyi András 2000: *Városfejlődés és városhálózat a középkori Alföldön és az Alföld szélén*. (Dél-Alföldi Évszázadok 14.) Szeged
- Kubinyi András 2001: Pécs gazdasági jelentősége és városiassága a késő-középkorban. In: Font Márta (szerk.): *Pécs szerepe a Mohács előtti Magyarországon*. (Tanulmányok Pécs történetéből 9.) Pécs, 43–52.
- Mályusz 1958: *A konstanzi zsinat és a magyar főkegyúri jog*. (Értekezések a történeti tudományok köréből. Új sorozat 9.) Budapest
- Mályusz Elemér 1971: *Egyházi társadalom a középkori Magyarországon*. Budapest